

EOL Sprekerslijst 2018

N. van de Beek MA (Nicky)

Hetepherachty en de zonnekoningen van het Oude Rijk

De offerkapel van Hetepherachty bevindt zich in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Het is een kleine kapel, maar volledig gedecoreerd met zogenaamde 'scènes uit het dagelijks leven'. Ze tonen de grafeigenaar aan het werk als ambtenaar van de koning, maar ook vissend in het papyrusmoeras. Er zijn scènes die landbouw, vogelvangst en allerlei voorbereidingen voor de begrafenis laten zien. Hetepherachty was rechter en priester onder de koningen van de 5e dynastie. Deze koningen bouwden piramides en zonnetempels in het nabijgelegen Abusir. Hoe zag de wereld eruit waarin Hetepherachty leefde en zijn graf bouwde?

De rol van de vrouw in het oude Egypte

Traditioneel ligt de focus in de Egyptologie op koningen, priesters en hoge ambtenaren. Toch komt er ook steeds meer aandacht voor de sociale en economische rol van de vrouw. Zo zien we op grafwanden dat vrouwen actief waren in de brood- en bierproductie, en dat ze koopwaar verhandelden op de markt. Uit het arbeidersdorp Deir el-Medina hebben we veel informatie over de families die daar woonden en werkten. Zo ook over de vrouwen en de beroepen die ze uitoefenden, de rechtszaken die ze hielden en de testamenten die ze opstelden. De harems uit het Nieuwe Rijk waren economische instituten met macht en aanzien, van waaruit zelfs een aanslag op de farao werd gepleegd. En sommige vrouwen slaagden erin te heersen over Egypte als regent of koning. In deze lezing wordt aandacht besteed aan de rol van vrouwen in verschillende lagen van de Oudegyptische bevolking.

R. de Boer (Rients) - Docent Oudheidswetenschappen UvA/VU.

Een vreemdeling in Mesopotamië: de Macedonische Antiochus I doet alsof hij een verliefde Babyloniër is

Deze lezing vertelt het verhaal van koning Antiochus I en een prachtige liefdesgeschiedenis. Na de dood van Alexander de Grote in 323 v.C. werd zijn rijk opgedeeld door zijn generaals. Het leeuwendeel kwam in handen van het Seleucidisch rijk dat bestond van 312 tot 63 v.C. De Seleucidische koningen waren pragmatisch en presenteerden zich als Heleense vorsten tegenover Grieken en als Babylonische koningen in Mesopotamië. Het mooiste voorbeeld is de zogenaamde Antiochus cylinder, waarop een traditionele Babylonische koningsinscriptie staat van Antiochus I (281-261 v.C.). Niet alleen de koning wordt erin genoemd, maar ook unieke wijze zijn vrouw Stratonike. Gebruik van prezi. Een computer, beamer en internetverbinding zijn hiervoor nodig in de zaal

Een kennismaking met het spijkerschrift: zelf puzzelen en lezen

In deze lezing maakt u zich in rap tempo de basisbeginselen van het spijkerschrift en het Akkadisch eigen. Het spijkerschrift werd ontwikkeld voor het Sumerisch rond 3300 v.C., maar werd aangepast voor vele andere talen, de belangrijkste daarvan is het Akkadisch, dat de hoofdlecten Babylonisch en Assyrisch kent. Het spijkerschrift werd gebruikt tot aan ca. 300 n.C. Na een korte introductie gaat u zelf direct aan de slag met een speciaal bewerkte spijkerschrifttekst om te zien hoe dit schrift en het Akkadisch werkt. Hiervoor heeft u geen voorkennis nodig, maar wel zin om te puzzelen. Gebruik van prezi. Een computer, beamer en internetverbinding zijn hiervoor nodig in de zaal

---

Drs., MA. C.B. van der Brugge (Carolien), Assyriologe

De rijkdom van Menelaos

De werken van Homerus, Ilias en Odyssee, worden over het algemeen gezien als spannende vertellingen. Voor wetenschappers zijn ze ook een bron van informatie over de wereld van toen. Steeds meer blijkt dat de verhalen zijn gesitueerd tegen een historische achtergrond. Ofschoon de Feniciërs in beide boeken een kleine rol spelen, is ook over hun geschiedenis het een en ander te vinden, vooral in de Odyssee. In deze lezing worden de wereld van dit zeevarende volk en die van de Griekse verhalen dichterbij elkaar gebracht door een historische betekenis te geven aan enkele passages uit de verhalen van Menelaos, met name aan de informatie die de bedrogen echtgenoot van de schone Helena ons geeft over zijn thuisreis vanuit Troje, zijn verworven rijkdom en zijn ontmoeting met de Fenicische koning Phaidimos.

De Nieuw-Assyrische koningen: heersers of handelaren?

Sinds rond 1850 het spijkerschrift werd ontcijferd hebben we uitgebreid kunnen kennismaken met de Mesopotamische wereld waarvan we in het Oude Testament al hier en daar een glimp hadden opgevangen. Het bleek een wereld te zijn waarin grote rijken opkwamen en weer verdwenen, waarin machtige koningen hun legers aanvoerden en waarin verovering, verwoesting en onderdrukking aan de orde van de dag waren. In deze lezing laat de spreker aan de hand van Nieuw-Assyrische teksten zien dat dit robuuste wereldbeeld helemaal niet zo zeker is. Niet alleen waren de Assyrische koningen zelf erop uit een gewenst imago neer te zetten, ook hebben 19e- en 20e-eeuwse wetenschappers dit beeld met hun vertalingen en interpretaties versterkt. Een nieuwe interpretatie van de teksten laat een heel andere wereld zien: een van elitenetwerken, handel en ja, af en toe ook geweld.

Drs. E. L. A. Cornelisse MA (Eva) – historicus en Egyptoloog

“Het oude Egypte en Europa vanaf de Renaissance tot in de 19de eeuw”

Reeds in de tijd van de Grieken en de Romeinen bestond er belangstelling voor de Egyptische beschaving: Homerus' ‘honderd-poortig Thebe’ is welhaast spreekwoordelijk geworden. Vanaf de Renaissance ontstond langzaam een steeds bredere interesse in het oude Egypte met zijn bijzondere monumenten, kunstvoorwerpen en schrift. Een groeiend aantal Europese reizigers bezocht het land en deed hiervan verslag. Wat echter begon met avonturiers en toeristen leidde via verzamelaars en handelaars uiteindelijk tot serieus onderzoek en het ontstaan van Egyptische collecties in diverse Europese musea. Kunnen we al spreken van Egyptologie als wetenschap? Aan de hand van een aantal bekende en minder bekende namen uit de beginjaren van de Egyptologie wordt een inkijkje gegeven in de periode waarin de grondslagen van het vak gelegd zijn: het oude Egypte en Europa vanaf de Renaissance tot in de 19de eeuw. Met PowerPoint.

Dr. J. van Dijk (Jaap) - voormalig Universitair Docent Egyptologie RUG.

“Het tempeldomein van de godin Moet in Karnak: een rondleiding”

Het relatief onbekende tempelcomplex van Moet, ten zuiden van de grote Amon-tempel, werd op 11 januari 2014 officieel voor het publiek geopend. De spreker, die sinds vele jaren meewerkt aan een expeditie in de tempel door het Brooklyn Museum, New York, o.l.v. Richard Fazzini, neemt u mee op een rondleiding door het tempeldomein, waarbij de geschiedenis en de betekenis van de verschillende tempels en andere bouwwerken in het domein zullen worden toegelicht. Met powerpoint.

“Mythen en ritens van de Egyptische godin Moet”

De godin Moet, metgezellin van de god Amon-Re, werd tot voor kort vaak beschreven als een tamelijk kleurloze figuur waarover niet veel bijzonders te vertellen zou zijn. Daarin is de laatste jaren verandering gekomen, met name door de opgravingen die sinds de jaren '70 in het tempeldomein van Moet zijn verricht door het Brooklyn Museum o.l.v. Richard Fazzini, en de publicatie van de religieuze teksten op de poorten van de tempel. De lezing bespreekt de mythologie en de functie van

de godin en de rituelen die bij het begin van het Overstromingsseizoen voor haar in de tempel werden uitgevoerd. Met powerpoint.

“Het slachtblok bij de tempelpoort: Gerechtelijke executies of mensenoffers?”

Verschillende Egyptische en klassieke bronnen maken melding van het offeren van mensen aan de zonnegod of aan een godin bij de poort van de tempel of het paleis, en bij verscheidene tempels uit de Late Periode bevinden zich grote stenen altaren dichtbij de poort. Werden hierop daadwerkelijk mensen geofferd? En zo ja, was dat dan een ritueel dat deel uitmaakte van de reguliere tempelcultus of is hier slechts sprake van gerechtelijke executie van criminelen? Of sluit het een het ander niet uit? Met powerpoint.

Dr. B.S. Düring (Bleda) – Hoofddocent archeologie van het Nabije Oosten,
Faculteit Archeologie, Universiteit Leiden,

“Een provinciaal perspectief op het Assyrische Rijk”

De wortels van het imperialisme, een sociaal-militair systeem waarbij staten hun macht uitbreiden door andere gebieden te veroveren en te beheersen, zijn nog maar beperkt onderzocht. Over het effect dat diverse expansiestrategieën hebben op lokale gemeenschappen is nog minder bekend. In een groot Leids onderzoeksproject onderzoeken we de overheersingstactieken van één van de vroegste stabiele imperia ter wereld, het Assyrische Rijk. We richten ons daarbij op de belangrijke gegevens uit het fort van Tell Sabi Abyad en plaatsen deze in een bredere context. In deze lezing zal met name dit fort worden besproken en hoe dat past in het bredere beeld van deze tijd.

Dr. M.L. Folmer (Margaretha) - Docent Hebreeuws VU te Amsterdam en
Docent Aramees te Leiden,

“Joodse magie in de Late Oudheid”

In deze lezing worden joodse magische teksten uit de Late Oudheid nader bekeken. In verreweg de meeste gevallen gaat het om voorbeelden van defensieve magie. Men denke dan vooral aan amuletten en zogenaamde toverschalen. Daarnaast zijn er ook gevallen bekend van agressieve magische teksten, bedoeld om een rivaal of tegenstander uit te schakelen. In de lezing zal in het bijzonder aandacht worden besteed aan een uniek en tot dusverre ongepubliceerd voorbeeld van agressieve magie. Met Powerpoint.

Dr. J.M.F. Fritschy MA (Wantje) – Egyptoloog (voorheen sociaal-economisch
historica en bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de overheidsfinanciën),

“De vroeg-dynastische ‘jaar-labeltjes’: de oudste ‘geschiedschrijving’ over Egypte?”

Tot de fascinerendste vondsten uit de beroemde koningsgraven in Abydos van de koningen van Egypte's Eerste Dynastie behoren kleine rechthoekige houten en ivoren labeltjes. Deze zijn vastgebonden geweest aan vaten met kostbare olie, die als grafgiften aan deze koningen waren meegegeven. Er zijn zowel tekstfragmenten in de vorm van vroeg-dynastische hieroglyfen op te vinden, als ‘gebeurtenissen’ op afgebeeld. Hadden deze labeltjes alleen een administratief doel, namelijk om duidelijk te maken in welk jaar de olie in het vat geproduceerd was? Of getuigen ze van wat gezien zou kunnen worden als de oudste poging tot geschiedschrijving in Egypte? Op de beroemde ‘Annalen-steen’ die waarschijnlijk uit de Vijfde Dynastie dateert, en waarvan het belangrijkste fragment zich in Palermo bevindt, is per jaar geordende informatie over Egypte's oudste koningen te vinden. In deze lezing worden beide bronnen met elkaar vergeleken en wordt – mede op

basis van de nieuwste literatuur over deze fascinerende periode – geprobeerd om tot een antwoord op deze vraag te komen.

“Wie was Montuemhet?”

Montuemhet, ‘vierde priester van Amon en burgemeester van Thebe’ in de eerste decennia van de 7e eeuw voor Christus, is vooral bekend van twee beroemde beelden, die in veel kunstgeschiedenisboeken over het oude Egypte te vinden zijn. Hij leefde tijdens twee beroemde farao’s: koning Taharqa uit de 25e ‘Koesjitische’ Dynastie, die de eenheid van het oude Egypte herstelde, en de door Assyrië in het zadel geholpen Psamtik I van de 26e ‘Saitische’ Dynastie, de laatste bloeiperiode van het oude Egypte. Hij maakte als burgemeester dus tevens de verwoesting van Thebe door de Assyriërs in de tussenliggende periode mee. Ondanks de allure van zijn beelden, was hij volgens zijn biograaf Leclant (1961) een man van niet meer dan locale betekenis. Maar hoe is dat te rijmen met bijvoorbeeld het reusachtige graf dat hij voor zichzelf kon laten bouwen, vlakbij de tempel van koningin Hatsjepsot in Thebe? Zou een andere benadering van de vele door Leclant benutte bronnen die over Montuemhet bewaard zijn gebleven, in combinatie met de huidige stand van onze kennis over deze periode, niet tot een andere conclusie moeten leiden?

“De ‘Per-hedj’ en de vroegdynastische Egyptische staat”

Pecunia nervus rerum (geld is de zenuw van de staat), dat wist elke staatsman in Europa sinds Cicero. Maar hoe was dat in Egypte? De Egyptische staat kende tot de Ptolemeïsche periode geen monetaire economie, maar wel een Per-hedj. Deze term wordt voor alle perioden van de Egyptische geschiedenis vertaald als ‘schatkist’ en tevens gezien als een aanduiding voor de schatkist van de staat. De hieroglyefcombinatie *pr-hd* komt al voor in zegelinscripties en op vazen van de Eerste Dynastie. In deze lezing zal de vraag centraal staan wat de c. 4600 inscripties uit die ontstaansperiode van het Egyptische schrift ons kunnen leren over de rol van de Per-hedj tijdens de vroegste periode van de Egyptische staat. Betoogd zal worden dat niet geld, maar machtsvertoon in het vroeg-dynastische Egypte de ‘zenuw van de staat’ was en dat niet ‘geld’, maar ‘steen’ daarin - ook al vóór de bouw van de kolossale stenen piramiden - een belangrijke rol speelde. De vroegdynastische Per-hedj was toen het ‘huis van het steengoed’, niet het ‘huis van het zilver’.

Drs. R. Hekstra (Romke) – oud-docent Oude Geschiedenis, Vrije Universiteit Amsterdam.

“De Hyperboreeërs, voorlopers van het Christendom: van de Altaj via Aristeeas tot Qumran”

Veel geleerden menen dat de Hyperboreeërs – het gelukzalige volk uit de Griekse mythologie – een reëel bestaand volk op aarde waren, ergens ten noorden van Griekenland. Teksten uit de oudheid en het oude oosten zouden hierop wijzen. Maar klopt deze analyse? De spreker probeert aannemelijk te maken dat met de Hyperboreeërs juist bovenaardse wezens zijn bedoeld. Daarbij ziet hij opmerkelijke parallellen met figuren uit het Christendom. Zo lijken de Hyperboreeërs op de gestorven christenen uit de Openbaringen van Johannes, en ze kenden goden die gelijkenis vertonen met Jona, Elias en Jezus. Zo werpt de spreker nieuw licht op oude teksten en geeft een godsdienst-historische verklaring.

---

*P. C. Hogenboom (Petra), MA – Assistent-conservator Egypte Rijksmuseum van Oudheden Leiden & PhD-student Universiteit Leiden

“Wat doet u voor de kost? Vrouwenberoepen in Demotische en Abnormaal Hiëratische documentaire teksten”

Dat vrouwen uit het oude Egypte een unieke status genoten in vergelijking met vrouwen uit andere oude culturen is voor de meeste mensen geen nieuws. Ze waren in staat in eigen naam te op te treden, door bijvoorbeeld bezit te verhandelen, mensen aan te klagen, te trouwen en scheiden en kinderen te adopteren. Dit alles zonder tussenkomst van een mannelijke voogd. Ook hadden vrouwen in het oude Egypte diverse mogelijkheden wanneer het ging om het beoefenen van een beroep. In deze lezing bespreken we de diverse beroepen, uitgeoefend door vrouwen, die vermeld staan in de demotische en

abnormaal hiëratische teksten uit het dagelijks leven. Zo leren we meer over de rol van de Egyptische vrouw op de werkvloer. Met powerpoint.

“Papyrus Insinger - Het verhaal van een oud-Egyptische wijsheidsleer uit het Rijksmuseum van Oudheden”

Jan Hermann Insinger, een Nederlandse fotograaf en oudhedenverzamelaar, kocht tijdens zijn verblijf in Egypte aan het einde van de 19e eeuw een papyrus beschreven met het demotische schrift. Deze tekst, nu wereldwijd bekend als papyrus Insinger is tegenwoordig onderdeel van de Egyptische collectie van het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. De tekst is één van de oudste en meest uitgebreide wijsheidsleren die ons is overgeleverd uit het oude Egypte, waarvan er verschillende parallel fragmenten verspreid zijn over de gehele wereld. In deze lezing hoort u over de inhoud van de papyrus, en leert u de wijsheden die de Egyptenaren zelf wetenswaardig achtten. Maar u hoort ook hoe deze bijzondere tekst uiteindelijk in Leiden is terecht gekomen. Met powerpoint.

Drs. W. Hovestreydt (Willem) – Egyptoloog.

“Een onbekende god: ‘Shepsy die in Hermopolis is’ ”

Veel Egyptische tempels zijn goed bewaard gebleven. Tempels als die van Karnak en Luxor zijn om die reden zelfs wereldberoemd. Daardoor wordt wel eens vergeten dat elders in het land vergelijk-bare tempelcomplexen bestonden, bv. in Memphis en Heliopolis, die nu vrijwel geheel verdwenen zijn. Daarmee is ook veel informatie verloren gegaan over de goden die in deze centra vereerd werden. Dit geldt eveneens voor Hermopolis, dat vroeger een van de belangrijkste steden in Midden-Egypte was. Toch weten we wel degelijk het een en ander over de godenwereld van Hermopolis. Thot, de hoofdgod, is vrij algemeen bekend, en de Acht Oergoden van Hermopolis ontbreken maar zelden in overzichten van de Egyptische godsdienst. Veel minder bekend, zelfs bij egyptologen, is een god die werd aangeduid als Shepsy, de ‘Edele.’ Bronnen over Shepsy zijn schaars. Dat we toch iets meer over hem weten komt omdat hij ook buiten Hermopolis verering genoot, vooral tijdens het Nieuwe Rijk. In deze lezing wordt geprobeerd een beeld te geven van het belang van deze god en met name van de rol die hij tijdens het Nieuwe Rijk speelde.

Dr. K.C. Innemee (Karel) – Gast-onderzoeker bij de opleiding Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam.

“De Christelijke boekcultuur in Egypte: over de betekenis van het geschreven woord in Egyptische kloosters”

Egypte heeft een lange traditie van geletterdheid, die naadloos doorloopt van ca. 3000 v.Chr. tot de huidige dag. Een belangrijke episode hierin is de christelijke periode, waarin het Koptisch naast het Grieks ging functioneren als taal en schrift van de Bijbel en de exegetische teksten. Met de opkomst van het Christendom werd ook een nieuwe boekvorm populair. De codex (een boek met pagina's) verdrong het volumen (boekrol) omdat het praktischer is. Vanaf de 3de eeuw v.Chr. was de bibliotheek van Alexandrië wereldberoemd, niet alleen als bewaarplaats, maar ook als plaats waar boeken werden gekopieerd. Na de verwoesting van deze legendarische bibliotheek namen kloosterbibliotheken deze rol over. Er ontstonden bibliotheken in diverse kloosters, die een uiterst belangrijke rol speelden binnen de Koptische Kerk. Maar ook andere collecties, zoals die van Nag Hammadi, een reeks gnostische teksten, waren waarschijnlijk onderdeel van een kloosterbibliotheek. Pas in de 16de-17de eeuw, toen het kloosterleven in Egypte in verval raakte, verloren deze bibliotheken hun functie. In de 18de en 19de eeuw ‘ontdekten’ westerse verzamelaars, waaronder Assemani, Curzon en Von Tischendorf, de oude bibliotheken en wisten ze deze voor een appel en een ei te plunderen ten behoeve van het Vaticaan, het British Museum en de bibliotheek van St. Petersburg. Alleen de bibliotheek van het Grieks-Orthodoxe Catharina-klooster heeft deze periode bijna ongeschonden doorstaan. In de lezing wordt een overzicht geboden van de belangrijke rol van boeken in Egyptische kloosters en wordt duidelijk hoe die boeken hun weg vonden naar het Westen.

“Rituele mensdoding in het Nabije Oosten”

Bij mensenoffers wordt veelal gedacht aan barbaarse rituelen in beschavingen die in tijd en ruimte ver van ons af staan. Maar de werkelijkheid is gecompliceerder. In de pre- en vroegdynastieke tijd werden er in Egypte mensen en dieren meegegeven in de graven van koningen. Deze praktijk werd al snel vervangen door het meegeven van 2- en 3-dimensionale afbeeldingen. Hoe vrijwillig gingen de mensen mee in het graf van hun vorst? Er wachtte hun tenslotte een hiernamaals dat geprivilegieerder was dan dat van de gewone Egyptenaar. Een geheel andere vorm van rituele doding, zeker niet op basis van vrijwilligheid, was die van het sacraal doden van krijgsgevangenen door de farao. Maar niet alleen in Egypte, ook in andere culturen vond rituele doding plaats, in Mesopotamië en waarschijnlijk zelfs in het bijbelse Israël. De verhalen in het Oude Testament van de offers van Abraham en Jephthah staan waarschijnlijk niet op zichzelf. En hoe werd daar dan weer vanuit het christelijk denken tegenaan gekeken? De manier waarop in de 3de eeuw christenen zichzelf als martelaar bij de autoriteiten aangaven, lijkt te grenzen aan suïcidaal martelaarschap. In deze lezing wordt een overzicht gegeven van meer dan 3000 jaar waarin vanuit verschillende perspectieven, vrijwillig of onvrijwillig, mensen gedood werden om wille van het in stand houden van de kosmische en maatschappelijke orde, vanuit religieus perspectief.

“De Christelijke cultuur van Nubië”

In verouderde overzichtswerken van vóór 1960 wordt nog wel gesproken over de ‘Koptische’ kunst uit Nubië. Inmiddels weten we dat het Nubische Christendom zich weliswaar onder enige invloed van de Egyptische noorderburen heeft ontwikkeld, maar dat het verder een geheel eigen ontwikkeling heeft doorgemaakt. Toen Constantijn de Grote het Christendom begon te stimuleren, werden er in Nubië nog stamhoofden met complete hofhouding en levende have begraven, en toen in Egypte de Kopten al een minderheid in een Islamitisch rijk waren geworden, zat er in de Nubische hoofdstad Dongola nog een christelijke koning op de troon. Pas sinds de UNESCO-campagne van de jaren '60 is er steeds meer aan het licht gekomen over de geschiedenis en cultuur van dit gebied tussen Khartoem en Aswan. Deze lezing – met powerpoint – gaat over een voor velen nog enigszins onbekend christelijk rijk in Oost-Afrika en zijn banden met Byzantium.

“Mummies en martelaren”

Tussen de 4de eeuw v.Chr. en de 4de eeuw n.Chr. heeft Egypte op cultureel en religieus terrein een groot aantal veranderingen ondergaan. De Griekse en Romeinse culturen hebben hun invloed achtergelaten en uiteindelijk heeft het Christendom een belangrijk stempel op het leven gedrukt. In het oude Egypte is het voortleven in het hiernamaals altijd een bijzonder belangrijk element in het dagelijks leven geweest. In hoeverre hebben Grieken, Romeinen en het Christendom de funeraire cultuur van Egypte veranderd? Uiteraard geloofden de Kopten niet meer in een Doeat onder heerschappij van Osiris, maar in de volkscultuur van de Late Oudheid is een zekere continuïteit te bespeuren die zich uit in o.m. de iconografie van grafstèles en de manier waarop men met relieken van heiligen omging. Zo zien we dat bijvoorbeeld de rituele onreinheid van een stoffelijk overschot, zoals die in de Romeinse cultuur bestond, in Egypte niet gold en dat de christelijke opvattingen hier goed bij aansloten. Er zijn zelfs gebruiken die tot op de huidige dag in de Koptische kerk voortleven en die een laat-antieke oorsprong lijken te hebben.

“Er is geen misdaad voor wie Christus hebben: geweld door vroege christenen in Egypte tegen andersdenkenden.”

De eerste drie eeuwen van het Christendom worden vaak geassocieerd met vervolgingen door het Romeinse gezag. Met name in Egypte was de vervolging onder Diocletianus heftig. In de loop van de 4de eeuw, nadat het Christendom wordt gelegaliseerd, vindt er echter een omslag plaats. Deze wordt pas echt goed merkbaar als onder keizer Theodosius niet-christelijke cultussen worden verboden. De patriarchen Theophilus en Cyrillus orchestrerden geweld tegen ‘heidene(n)’, vaak met inzet van groepen monniken die intimideren, plunderen en ook niet voor moord terugdeinzen. Tempels worden geplunderd en/of omgebouwd tot kerken. Ook de kloosterstichter Shenoute is een voorstander van hardhandig optreden en van hem is de uitspraak “er is geen misdaad voor wie Christus hebben.” Hoe valt dit te rijmen met de boodschap van liefde en verdraagzaamheid die in de boodschap van Jezus te vinden is? In deze lezing wordt een beeld gegeven van geweld tegen ‘heidene(n)’ en ‘ketter(s)’ door ‘orthodoxe’ christenen, afbraak en confiscatie van tempels, en hoe men dit rechtvaardigde vanuit een christelijke doctrine.

“Deir al-Surian, een klooster op een cultureel kruispunt”

Ten westen van de Nijldelta ligt een Koptisch klooster dat van de 9e tot de 16e eeuw bewoond werd door een gemengde gemeenschap van Koptische en Syrische monniken. Al meer dan twintig jaar wordt hier door een internationaal team van restauratoren en onderzoekers gewerkt aan het blootleggen van schilderijen en teksten in de kerk van het klooster. Dit levert een fascinerend beeld op van de culturele interactie van Syrisch en Egyptisch christendom. Eén van de boeiende aspecten is dat de meeste Syrische monniken afkomstig waren uit de regio van Mosul en Tikrit, daar waar nu weinig meer over is van Christelijke erfgoed. In deze lezing geeft de leider van het onderzoek een beeld van de meest recente ontdekkingen.

Dr. E. Kaptijn (Eva) – onderzoeker Archeologie Nabije Oosten.

“Over herders, vissers en handelaars. Onderzoek naar de bestaans economie van een woestijnnederzetting (ed-Dur, Verenigde Arabische Emiraten)”

In deze lezing zal de toehoorder meegenomen worden op een zoektocht naar hoe de bewoners van ed-Dur in staat waren een bestaan op te bouwen in de droge woestijnomgeving van de Verenigde Arabische Emiraten. tussen 1988 en 1995 is de site ed-Dur opgegraven door een internationaal consortium bestaande uit teams uit België, Denemarken, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk. De site beslaat een groot gebied (1x4 km) gelegen aan de lagune van Umm al-Qaiwayn. De aangetroffen resten bestaan uit overblijfselen van bewoning, graven, een tempel en enkele waterputten die gedateerd konden worden tussen de 1ste en 4de eeuw na Chr. De grote hoeveelheid objecten afkomstig uit verafgelegen gebieden zoals het Romeinse rijk, India, Iran, het oostelijk Middellandse zeegebied en Zuid Arabië toont dat de bewoners van ed-Dur onderdeel waren van een wijdvertakt handelsnetwerk. Echter, het is de vraag hoe deze grote nederzetting in haar levensbehoefte kon voorzien in dit droge gebied waar amper neerslag valt en waar akkerbouw onmogelijk is. Binnen het kader van het Belgische BArEO project zijn de dierlijke resten die zijn gevonden tijdens de opgravingen opnieuw onderzocht. Zich baserend op deze en andere resultaten zal in de lezing worden onderzocht hoe deze belangrijke nederzetting kon bestaan in dit marginale gebied. Daarnaast zal ook aandacht worden besteed aan andere aspecten van het aangetroffen fauna materiaal, zoals het fenomeen dat kamelen geofferd en begraven werden samen met menselijke begravingen opdat de overledene het dier zou kunnen gebruiken in het hiernamaals. Met powerpoint.

“Een toekomst voor oude inzichten. Hoe kan archeologische kennis van waterbeheer van nut zijn in moderne samenlevingen?”

In deze lezing wordt onderzocht hoe moderne samenlevingen profijt kunnen hebben van kennis uit het verleden. Waterbeheer (irrigatie, wateropslag, drainage, etc.) van verleden samenlevingen zal hierbij het centrale thema zijn. Klimaatverandering zorgt er vandaag de dag voor dat samenlevingen op verschillende plekken op aarde te maken krijgen met een veranderende omgeving, bijv. verdroging of juist vernatting. Mensen moeten nieuwe methoden bedenken om met hun veranderde omgeving om te gaan. Dit is een moeilijk proces. Archeologie bestudeert echter voorbeelden van samenlevingen die in staat waren om voor langere tijd te overleven onder zeer lastige klimatologische omstandigheden. Kennis van de levenswijze van deze ‘duurzame’ verleden samenlevingen kan bijdragen aan het voortbestaan van moderne gemeenschappen die onder druk staan door klimaatverandering. Daarnaast is archeologie de enige wetenschap die een lange termijnvisie kan bieden en mogelijk het effect van onze oplossingen op de lange termijn kan evalueren. In deze lezing zullen naast het Nabije Oosten ook voorbeelden uit andere werelddelen de revue passeren. Met powerpoint

Dr. A. Kloekhorst (Alwin) – docent opleiding Taalwetenschap / onderzoeker
Leiden Institute for Area Studies, Universiteit Leiden.

“De talen van Anatolië en de taal van Troje”

In deze lezing gaat de spreker op zoek naar een antwoord op de vraag ‘welke taal werd er in Troje gesproken?’. Deze zoektocht leidt langs vele talen die door vele verschillende volkeren werden gesproken in het oostelijk Middellandse Zeegebied in het 2de en 1ste millennium v.Chr. Tijdens de lezing zullen we kennis maken met de taal van de Hittieten, de Luwiërs, de Lyciërs, de Frygiërs, etc. Aan de hand van veel beeldmateriaal en voorbeelden zal de spreker de soms ingewikkelde taalsituatie in het gebied rondom Troje schetsen. Met powerpoint.

J.G. Koek (Jan) – voorzitter Mehen, Studiecentrum voor het Oude Egypte

“De tempels van Soleb en Sedeinga”

Farao Amonhotep III en zijn echtgenote Teje lieten in Nubië/Koesj, in de buurt van de 3e cataract, tempels bouwen in Soleb en Sedeinga. Soleb was gewijd aan twee goden, nl. Amon-Ra van Karnak en Neb-Ma’at-Ra, heer van Nubië, de vergoddelijkte vorm van Amonhotep III. Een paar kilometer ten noorden van Soleb ligt Sedeinga, waar de focus van verering op koningin Teje lag. Besproken zal worden de bouw- en de opgravingsgeschiedenis, een beschrijving van hetgeen er nu nog staat, alsmede de betekenis van deze tempels.

“ ‘Ik ben de geheimzinnige benoefvogel ...’: de benoefvogel in het oude Egypte, in het bijzonder in het Dodenboek”

In de Egyptische mythologie wordt de benoefvogel gezien als een van de scheppergoden; zo wordt hij onder andere genoemd ‘hij die vanzelf ontstaan is’. Tijdens deze lezing wordt de verwantschap besproken tussen de benoefvogel en de feniks; duidelijk is dat een aantal karaktertrekken van de feniks uit het oude Egypte komen. De benoefvogel wordt verbonden met belangrijke goden in Egypte, namelijk Atoem, Ra en Osiris. De benoefvogel heeft daardoor zowel solaire als funeraire aspecten; zo helpt de benoefvogel de overledene tijdens zijn reis door het hiernamaals. Naar aanleiding hiervan zal de rol van de benoefvogel in het Egyptische Dodenboek worden behandeld.

3. “Het dodengericht in het oude Egypte.”

Bij Dodenboekspreek 125 is meestal een afbeelding te zien van de overledene bij een weegschaal waar zijn/haar hart (dat getuigenis aflegt over zijn/haar individuele levensweg) wordt gewogen tegenover Ma’at (gerechtigheid/rechtaardigheid). Het doel van de afbeelding van het dodengericht is het anticiperen op een positieve uitkomst van deze toetsing, waaraan iedereen na zijn dood wordt onderworpen. De toetsing moet aantonen of de overledene vrij van zonden is. Als bewijs voor de onschuld van de overledene geldt in de eerste plaats de weegschaal die zich in evenwicht bevindt. Uitgebreid zullen alle elementen op de afbeelding alsmede de tekst worden besproken en wat er zou gebeuren als men niet door de toetsing heen komt. Ook zullen de soms kleine veranderingen in de betekenis van de elementen ter sprake komen, want de afbeelding komt bijna 2000 jaar voor.

Dr. G. van der Kooij (Gerrit), gepens. Universitair Hoofddocent, Universiteit
Leiden, Faculteit Archeologie

“Vroege fotografie in Palestina (1839-ca1900)”

In Palestina is de fotografie vanaf het begin toegepast. Eerst door vakmensen uit het westen maar al spoedig ook door lokale studio’s en lokale bewoners. Het ‘tekenen met licht’ onderging in de eerste vijf decennia een groot aantal verbeteringen en vereenvoudigingen om ‘photografiën’ te maken. Daarbij ging het om de kwaliteiten van de camera’s en de chemie van te belichten platen, maar ook de verwerking en verspreiding van de gemaakte beelden (afdrukken en drukwerk). Daardoor veranderden ook de onderwerpen en de doelgroepen. Uiteindelijk ging de amateurfotografie een grote rol spelen, zodat de reiziger niet alleen met gekochte maar ook met eigen foto’s van een reis thuis kon komen.

Deze ontwikkelingen worden gecombineerd met de foto-onderwerpen, zodat de leidende vragen zijn: Hoe fotografeerde men (van beeld tot afbeelding), wie, wat, waarom en voor wie. Daarbij komt ook de betekenis ter sprake die de vroege fotografie had voor het verbinden van de geografie met Bijbelse voorstellingen; men zag in de 19e eeuw het Bijbelse verleden in het heden en hield van ruïnes! Bovendien blijken die oude foto's nu grote waarde te hebben voor bestudering van lokale veranderingen in het landschap, dorps- en stadsleven en talrijke sociaal-culturele elementen. Met powerpoint.

Drs. T.J.H. Krispijn (Theo) – Gepensioneerd docent Sumerologie Universiteit Leiden, Oude Culturen van de Mediterrane Wereld/Assyriologie

“Van hiëroglief tot drukletter: het ontstaan van het schrift in het Nabije Oosten”

Landbouwers in de nieuwe steentijd (± 8000 v. Chr.) vonden een systeem van fiches uit om hoeveelheden uit te drukken. Dat zou je als een vroege vorm van ‘schrift’ kunnen beschouwen. Van echt schrift, d.w.z. op klei, hout of papyrus gegraveerde of getekende figuurtjes, kan men pas spreken iets voor 3000 v. Chr. In Egypte en Mesopotamië ontstonden ongeveer tegelijkertijd los van elkaar het spijkerschrift en het hiërogliefenschrift. Beide schriften maken gebruik van klank- en woordtekens. Het verhaal van ons eigen schrift begint bij het hiërogliefenschrift. Dat systeem heeft de sprekers van Semitische talen in de Levant (Palestina en Syrië) geïnspireerd tot hun eigen alfabetische schrift. Dat alfabetische systeem stond op zijn beurt weer aan de basis van het Grieks en Latijn en dus van ons eigen schrift. Met powerpoint.

“De zondvloed ter discussie”

Het zondvloedverhaal is in het Oude Nabije Oosten in verschillende versies bekend. Het is één van de bekendste voorbeelden van verhalen die in de traditie van zowel het oude Israël als van Mesopotamië zijn opgenomen. Uit Mesopotamië zijn één Sumerische en verschillende Akkadische versies van het zondvloedverhaal bekend. Wanneer is het verhaal ontstaan, hoe verhouden de verschillende versies zich tot elkaar, en hoe is het zondvloedverhaal in het oude Israël terecht gekomen? Dat zijn vragen die in mijn lezing aan de orde komen. Onlangs heeft collega en vriend Irving Finkel van het British Museum een zeer interessant boek over een tot nu toe onbekende tablet met een beschrijving van de Ark gepubliceerd, een extra aanleiding om nog eens goed naar dit intrigerende verhaal te kijken. Met powerpoint.

“Het ontstaan van de vroege staten in Mesopotamië”

Vanaf ongeveer 4000 v.Chr. vond er een sterke groei van steden plaats in Zuid-Mesopotamië. De stad Uruk was één van meest prominente daarvan. Het wist een netwerk van kolonies op te bouwen tijdens het 4de millennium v.Chr. in het Noorden en Oosten van Mesopotamië. De cultuur van Uruk heeft dan ook duidelijk zijn sporen nagelaten. Enige eeuwen na de ondergang van Uruk bloeide een andere staat op, die van de stad Kish. Kish had grote invloed op de stadstaten van Zuid-Mesopotamië. Hoe kunnen we de groei van deze staten verklaren? Welke cultuur hebben ze voortgebracht? Welke rol speelden schrift en administratie in deze vroege staten? Dat zijn vragen die in deze lezing aan de orde komen. Met powerpoint.

“Een Babyloniër leest Genesis’: het bijbels scheppingsverhaal bekeken vanuit de tradities van Mesopotamië”

Dankzij recente publicaties van spijkerschriftarchieven komen er steeds meer gegevens over het leven van Judeeërs tijdens de ballingschap in Babylonië. Het is zeer waarschijnlijk dat zij al snel in aanraking zijn gekomen met de mythologische tradities van Mesopotamië over de schepping van de wereld en de mens. Het grote mythologische verhaal over de opkomst en de scheppende activiteiten van de Babylonische god Marduk *Enūma eliš* (recent volledig door W.G. Lambert † gepubliceerd in een monumentale uitgave), het oudere Atrahasis-epos en de Sumerische verhalen bevatten intrigerende parallellen met de bijbelse scheppingsverhalen. In het begin van het bijbelboek Genesis zijn we als het ware getuigen van een discussie tussen Babylonische en Judese geleerden over de oorsprong van de wereld en het ontstaan van de mens. Tijdens de lezing verdiepen we ons aan de hand van Genesis 1-3 in de parallellen uit Mesopotamië. Met powerpoint.

“Ebla: geschiedenis en cultuur van een Oud-Syrische staat”

Vanaf 1963 hebben Italiaanse archeologen gegraven op de ruïneheuvel Tell Mardikh in Noordwest-Syrië. Al snel werd duidelijk dat zich in de ruïneheuvel de oude stad Ebla bevond, genoemd in de inscripties van de koningen van Akkad uit de 24e eeuw v.Chr. Toen het archeologisch team in 1974 delen van het koninklijk paleis had blootgelegd, werden er archieven gevonden met als hoogtepunt het grote paleisarchief gelegen aan de grote hof in 1975. In dit archief zijn ongeveer 6500 tabletten en tabletfragmenten in hun oorspronkelijke ordening gevonden. De tabletten waren geschreven in de Sumerische taal en in een locale variant van de Akkadische taal. De archieven tonen enerzijds hoe groot de invloed van de Ebla was in Syrië en anderzijds hoe de schrijversopleiding sterk afhankelijk was van die van Zuid-Mesopotamië. In mijn lezing zal ik een overzicht geven van het onderzoek van de ruïneheuvel Tell Mardikh, de culturele en politieke geschiedenis, de activiteiten van het ‘koninklijk bureau’, de taal, de literatuur en schoolopleiding van deze belangrijke staat. Met powerpoint.

“De natuur in kunst en literatuur van het oude Mesopotamië”

De Mesopotamiër voelde zich sterk verbonden met de natuur. In de Akkadische en Sumerische literatuur zijn er talrijke verwijzingen naar de natuur, landschapsbeschrijvingen te vinden. Ook in de kunst vinden we vele afbeeldingen van landschap en dieren. De natuur dicht bij huis, zoals de onafzienbare meren en rietbossen werd vaak als idyllisch ervaren, maar de bergen en wouden in het buitenland als gevaarlijk. Aan de hand van passages uit de Sumerische en Akkadische literatuur en voorbeelden uit de kunst zal de spreker laten zien, hoe de Mesopotamiër de natuur en landschap beleefde. Met powerpoint. Pas na 1 januari 2019

Dr. M. Kuhn (Magdalena) – Koptoloog en musicus

“Ethiopische en Koptische muziek, twee christelijk orthodoxe muziektradities.”

Vaak worden deze twee muziektradities op een lijn gesteld en je hoort opmerkingen zoals “Koptische muziek is toch die vrolijke muziek uit Ethiopië”. Hoe verschillend echter deze beiden bijna even oude, liturgische muziekculturen zijn, zal in deze lezing getoond worden met veel afbeeldingen en muziekfragmenten..

“Koptische muziek en het Byzantijnse Rijk”

In het uitgebreide Byzantijnse rijk was plaats voor vele verschillende muziekculturen zoals de Byzantijnse, Armeense, Syrische, Georgische en vele anderen. Ook de Koptische muziek behoort tot deze muziekuitingen. Alexandria was een belangrijke Hellenistische stad waar wetenschappers, filosofen en kunstenaars elkaar ontmoetten en met elkaar in discussie kwamen. Het is ondenkbaar dat er niet uitwisselingen plaats vonden tussen de verschillende muziekculturen ondanks dat Kopten ook vandaag nog vaak beweren, dat hun muziek met niets vergelijkbaar is. In deze lezing zal hieraan met veel muziekvoorbeelden en afbeeldingen aandacht aan gegeven worden.

“Muziek in Romeinse forten aan de Rijn”

De Limes, de Noordgrens van het Romeinse Rijk was streng bewaakt door forten die vanaf Katwijk tot voorbij Keulen vrij dicht bij elkaar lagen. Door opgravingen is men al het een en ander te weten gekomen over het leven in die forten. Maar hoe was het met de muziek? Werd er ook muziek gemaakt en in welke situatie werd gezongen en op instrumenten gespeeld? In de lezing zal gepoogd worden door afbeeldingen en via de muziek nog meer over het leven in de Romeinse Noordelijke kampen te weten te komen.

Dr. D.J.W. Meijer – gepensioneerd docent West-Aziatische Archeologie
Universiteit Leiden - Faculteit Archeologie

“Nomadisme of pastoralisme in het Oude Nabije Oosten?”

Spreker werpt een archeologische blik op een oude discussie die berust op zijns inziens onhandig vertaalde spijkerschriftteksten. Waar weidden herders hun schapen, en aan wie behoorde dat land? En waar woonden ze? Met powerpoint.

“Nederlandse archeologen in Mesopotamië: Frankfort en zijn opvolgers in historisch perspectief”

Na Cornelis de Bruijns reis door het Nabije Oosten in de 17de eeuw was Nederland daar vooral met handel actief. In de eerste helft van de 20ste eeuw begon echte wetenschappelijke interesse, o.a. met de beroemde archeoloog Henri Frankfort. De lezing gaat in op zijn grote verdiensten en publicaties en op die van zijn recente opvolgers. Avonturen, mystiek en wetenschap vormen een boeiende combinatie! Met powerpoint.

“Kunnen we 14C en historische dateringen harmoniseren? Het geval van twee steden in de 24e eeuw v. Chr.”

Op basis van spijkerschriftteksten en van 14C analyses wordt een beeld gegeven van de (on?)mogelijkheden van een dergelijke harmonisatie. Met Powerpoint.

V. Oeters (Vincent), MA, Egyptoloog

1. “De Nieuwerijks necropool in Sakkara: een overzicht van 40 jaar Nederlandse opgravingen”

Sinds 1975 voert het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden opgravingen uit in de Nieuwerijks necropool in Sakkara. Eerst werden de opgravingen uitgevoerd in samenwerking met de Egypt Exploration Society uit Londen. Het Engels-Nederlandse opgravingsteam heeft graven blootgelegd van belangrijke Nieuwerijkse ambtenaren (circa 1550-1070 v.C.), waaronder de graven van Horemheb en Maya. De samenwerking tussen deze partijen eindigde in 1998, waarna de concessie overgenomen werd door een samenwerking van het Rijksmuseum van Oudheden en de Universiteit Leiden. Ook dit team heeft belangrijke graven, zoals de graven van Meryneith en Ptahemwia, teruggevonden. Veertig jaar na aanvang, reizen Nederlandse archeologen nog steeds af naar deze fascinerende necropool om nieuwe en lang verdwenen graven op te graven en te documenteren. Deze lezing zal een overzicht geven van dit succesvolle project en de belangrijkste vondsten. Met powerpoint.

Drs. E. Olijdam (Eric) – onderzoeker Archeologie Zuid- & Zuidwest-Azië.

“Socio-economische en politieke ontwikkelingen in Dilmun tijdens het 2e millennium v.Chr.”

In de mythologie van Mesopotamië wordt Dilmun vaak afgeschilderd als een soort paradijs. Dilmun was echter een daadwerkelijke politieke entiteit in het noordelijke deel van de Perzische Golf en vormde één van de voornaamste handelspartners van Babylonië tijdens de Oud-Babylonische periode (2000-1600 v.Chr.). Archeologisch onderzoek op Bahrain, de tegenoverliggende kust van Saoedi Arabië, en op Failaka, heeft een verscheidenheid aan materiaal aan het licht gebracht dat een interessant inzicht geeft in dit koninkrijk tijdens het 2e millennium v.Chr.

In deze lezing worden de belangrijkste ontwikkelingen van het 2e millennium v.Chr. behandeld. In de City II periode (c.2050-1600 v.Chr.) maakte Dilmun een periode van ongekende sociaal-politieke en economische bloei door, gevolgd door een slecht begrepen overgangperiode (die grotendeels samenvalt met de laat Oud-Babylonische periode in Babylonië). Aan het begin van de City III periode (c.1600-1200 v.Chr.) verloor Dilmun haar onafhankelijkheid en maakte het eerst onderdeel uit van het Zeeland in het uiterste zuiden van Babylonië, om daarna te worden opgenomen in het Kassitische rijk. Doordat een deel van dit materiaal direct gelinkt kan worden aan het grotendeels ongreepbare

Zeeland en aan de vroeg Kassitische periode zijn de ontwikkelingen in Dilmun uitermate relevant voor de geschiedschrijving van Zuid-Mesopotamië na de val van Babylon. Met powerpoint.

Dr. L. Petit (Lucas)– Conservator Collectie Nabije Oosten, Rijksmuseum van Oudheden

“Neo-Assyrische reliëfs in het Rijksmuseum van Oudheden”

Wat hebben Tiglath Pileser III, een angstig kijkende vijand, een gevleugelde genius, twee vrouwelijke krijgsgevangenen en een granaatappelboom gemeen? Het zijn allemaal Neo-Assyrische reliëfs die te zien zijn in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. De spreker zal deze bijzondere reliëfs beschrijven en ze in hun archeologische context proberen te plaatsen, maar ook ingaan op de fascinerende en spannende tochten die de voorwerpen hebben afgelegd tot ze uiteindelijk in Leiden aankwamen. Waarom bezit het museum een reliëf uit de Britse opgravingen van Austen Henry Layard, wat heeft een granaatappelboomje te maken met het afgeslagen hoofd van een Elamitische koning, en moeten we verzamelaars van Mesopotamische oudheden in de 18de en begin 19de eeuw dankbaar zijn of juist niet? De lezing zal een opeenvolging zijn van verrassende brokjes informatie, samengehouden door een archeologisch en (kritisch) historisch elastiekje. Met PowerPoint.

“Tell Dāmiyah – een klein, maar belangrijk IJzertijd heiligdom in de Jordaanvallei”

In 2004 en 2005 heeft een team Nederlandse en Jordaanse archeologen onder leiding van de spreker opgravingen uitgevoerd op Tell Dāmiyah. Deze ruïneheuvel, die sommigen met de Bijbelse plaats *Adama* identificeren, is prachtig gelegen op de oostelijke Jordanoever en was voor het eerst onderwerp van studie. De resultaten van het onderzoek waren opmerkelijk. Met een oppervlak van ‘slechts’ 40x40 meter, bleek deze nederzetting een belangrijke regionale en wel mogelijk internationale rol te hebben gespeeld. Een Egyptische farao was trots dat hij Adama had verslagen en ook de Assyriërs kwamen geregeld langs. Maar waarom? In het najaar van 2012 werden opgravingen op Tell Dāmiyah hervat om deze vraag te beantwoorden, eerst door het Rijksmuseum van Oudheden alleen en later samen met de Jordaanse Yarmouk universiteit van Irbid. Spectaculaire vondsten tonen aan dat Tell Damiyah in de late IJzertijd (750-650 v.Chr.) geen stad of handelscentrum was, maar een belangrijk regionaal en interregionaal heiligdom. Met PowerPoint.

“Van stinkend kalksteen tot Fenicische hoogstandjes. De Nabije Oosten-collectie in het Rijksmuseum van Oudheden”

Bijna twee honderd jaar na de oprichting van het Rijksmuseum van Oudheden beslaat de Nabije Oosten-collectie ruim 18.000 voorwerpen, die voor een groot deel in depots liggen opgeslagen. Omdat deze collectie vooral is ontstaan door spaarzame aankopen en kleine schenkingen, heeft ze een geheel ander karakter dan de opgegraven collecties in de grote wereldmusea in Londen, Parijs en Berlijn. Er zijn zo veel lacunes aan te wijzen dat het onmogelijk is om hiermee de bezoeker de volledige geschiedenis van het Nabije Oosten te vertellen. Tijdens de herinrichting in 2013 is er daarom voor gekozen om af te wijken van het klassieke bron-van-beschaving-verhaal en aandacht te geven aan de collectiegeschiedenis. Hoe, waarom, en door wie zijn al deze voorwerpen naar Nederland gekomen? Welk verhaal schuilt er achter het stenen beeld van koning Gudea, waarom ligt er een stukje stinkend kalksteen in het depot, en is het beroemde Luristan-schild niet een vervalsing? Met PowerPoint.

Dr. L. van de Peut (Lidewij), Werkzaam aan de Universiteit Leiden in het project *Persia and Babylonia* van prof.dr. C. Waerzeggers en redacteur van *Phoenix*.

1. De goden verzoeken – verzoeken aan de goden. Zonde en gebed bij de Hettieten.

In de oude hoofdstad van het Hettitische Rijk in centraal Anatolië (ca. 1650-1180 v.Chr.) zijn tussen de vele kleitabletten ook diverse gebeden gevonden. Deze Hettitische gebeden zijn uniek in vergelijking met andere gebedscorpora. Ze zijn geschreven om uitgevoerd te worden op een specifiek

moment door één bepaald persoon, meestal de Hettitische koning. In zijn zogenoemde persoonlijke gebeden kon de koning de goden direct om hulp vragen in tijden van nood. Deze teksten geven ons niet alleen een unieke kijk in de relatie tussen de koning en de goden, maar ook over wat de koning doet wanneer zijn rijk bedreigd wordt door vijanden of epidemieën. Bovendien vormen de zondes die de koning opgebiecht in zijn gebeden een unieke bron van historische informatie. Deze lezing geeft u een overzicht van het genre met een speciale focus op de functie van de gebeden.

Drs. E.C. Rooker (Elsbeth) – egyptoloog/specialist antieke godsdiensten.

“Leven in een luchtbel: Oudegyptische voorstellingen over de wereld buiten de schepping”

De Oude Egyptenaren omschreven de toestand van voor de schepping als *n sdm.t.f*, dat zoets als ‘toen nog niet was’ of ‘niet-zijn’ betekent. In latere teksten spreken ze ook wel van een toestand ‘waarin de namen van ieder ding nog niet waren verkondigd’. Maar wat bedoelden ze daarmee? Aan de hand van concrete Egyptische voorstellingen over de schepping en het hiernamaals proberen we door te dringen in de Egyptische denkwereld en pogen we het begrip ‘niet-zijn’ te ontrafelen. Wat lag er buiten de geschapen Egyptische wereld, hoe werd dat gezien? En waar lag die andere wereld? Wie waren de ‘niet-zijnden’ die de ‘tweede dood’ stierven en wat was hun lot? Wat betekende het als je buiten de geschapen wereld zou kunnen stappen? Deze lezing probeert, voor zo ver dat nog te achterhalen is en zonder al te filosofisch te worden, een concreet beeld te scheppen van het Egyptische denken over de grenzen van de wereld.

“De krokodil als kosmos: Oudegyptische voorstellingen over de natuur en de kosmos”

De oude Egyptenaren waren uitstekende observators en zochten in de natuur naar allerlei beelden die ze gebruikten om iets over de werking van de kosmische processen uit te leggen. Zo kon het gebeuren dat de krokodil die ’s nachts onderduikt in het water gelijk werd gesteld aan de cyclus van de zon, en dat de mestkever het symbool voor de zon in de ochtend werd. Regelmatig lijkt het of de biologische en kosmische processen in elkaar overvloeien. In deze lezing gaan we op zoek naar de diverse beelden die de oude Egyptenaren in de leefomgeving en de natuur vonden en waarvan ze een equivalent in de kosmos zagen. Daarbij wordt niet uit het oog verloren dat de Egyptenaren tot de vroegste landbouwvolken ter wereld behoorden, iets dat de manier waarop ze naar de natuur keken, sterk heeft beïnvloed.

“Maát als ethisch richtsnoer”

De Oudegyptische Ma’at is meer dan een godin, meer dan de ordening die bij de schepping in de wereld als tegenhanger van het ongeordende. De Ma’at kende ook een ethische kant die de oude Egyptenaren aansprak op hun morele verplichtingen, op hun handelen voor de samenleving en de medemens. Het is vooral dit aspect dat de Ma’at actueel maakt voor mensen van nu. Ook Egyptenaren maakten zich zorgen over het verval van zeden, over onrechtvaardigheid en over de vraag waarom mensen niets van de geschiedenis leren. Daarbij lijkt de Ma’at een ethisch richtsnoer te zijn geweest en dat gold niet alleen voor de mensen, maar ook voor de goden en doden want uiteindelijk leefde iedereen van de Ma’at. In deze lezing wordt op basis van Oudegyptische teksten ingegaan op de ethische kant van de Ma’at en wat dat in het dagelijkse leven betekende. Al gauw zal blijken dat de Oudegyptische opvattingen verrassend actueel waren.

“Scheppingsmagie”

De schepper die de wereld verzint in zijn hart en spreekt met zijn tong en de dingen letterlijk in het leven roept. Dat klinkt heel bijbels, maar in het oude Egypte is het niet anders. Daar wordt de scheppergod vergezeld door Sia (inzicht, voorstellingsvermogen) en Hoe (gesproken scheppingswoord) en natuurlijk door Heka (vaak vertaald met magie). In deze lezing bekijken we wie Sia, Hoe en Heka precies zijn en welke uitwerking deze goden of krachten hadden op de wereld en hoe dat in teksten is verwoord. Hoe stelden de Egyptenaren zich deze goden of krachten concreet voor? Aan het einde van de lezing wordt ingegaan op de betekenis en de mogelijke interpretatie van de tekst op de Shabaka-steen of de zogenoemde Memphitische theologie. Deze Shabaka-steen heeft veel theologen beziggehouden omdat de tekst zou duiden op een monotheïstisch leer. Toch zal in deze

lezing blijken dat de Shabaka-steen ook heel goed binnen het traditionele Egyptische religieuze systeem is te plaatsen.

Prof. Dr. R.J. van der Spek (Bert) – Emeritus hoogleraar oude geschiedenis aan de Vrije Universiteit te Amsterdam

“Alexander de Grote in Babylonisch perspectief”

Alexander de Grote trok eind oktober 331 v.Chr. de grote stad Babylon binnen nadat hij op 1 oktober de laatste koning van het Perzische rijk, Darius III, definitief had verslagen bij Gaugamela in Noord-Irak. Babylon was op dat moment één van de grootste steden van de wereld, de grote stad die Nebukadnessar gebouwd had. Alexander bleef er 40 dagen voordat hij zijn tocht voortzette. Een kleine acht jaar later keerde hij er terug en stierf. Alexander wilde van Babylon zijn residentie maken. Er kwam weinig van terecht. Na enkele weken in Babylon werd Alexander ziek en stierf hij op 11 juni 323 v.Chr. Onze kennis over Alexander de Grote berust hoofdzakelijk op Griekse en Latijnse geschiedwerken die honderden jaren na de dood van Alexander de Grote zijn opgeschreven. We hebben ook enkele Babylonische teksten in spijkerschrift over Alexander uit de tijd zelf. Daaronder vallen kronieken, astronomische dagboeken (met daarin historische notities), een ‘profetische’ tekst over de komst van de Grieken (vergelijkbaar met de voorspellingen in het Bijbelboek Daniël 11) en administratieve teksten. Astronomische dagboeken vertellen ons over de slag bij Gaugamela, Alexanders intocht en zijn dood. In de lezing worden de teksten besproken en krijgt u een indruk van de stad. Met powerpoint.

“Berossus als historicus voor een Grieks publiek”

De Babylonische geleerde Berossus schreef in het begin van de derde eeuw v.Chr. een Babyloniaka in drie boeken over de geschiedenis en de cultuur van Babylonië. Zijn werk is verloren gegaan, maar fragmenten zijn bewaard gebleven in de vorm van citaten bij o.a. Flavius Josephus en Eusebius. Berossus maakte gebruik van zijn kennis van spijkerschriftteksten over o.a. de Zondvloed en koningen uit de oertijd. In deze lezing houden we ons alleen bezig met zijn beschrijving van het Nieuw-Babylonische rijk vanaf Nabopolassar tot de verovering van Babylon door Cyrus de Grote. Aan de hand van Josephus, Tegen Apion, I 128-9 en 135-153 zullen we zien hoe hij omging met de Babylonische kronieken en de inscripties van Nebukadnessar, en ons afvragen of hij geslaagd is als Grieks schrijver. Met powerpoint.

“Grieken in Babylon en Jeruzalem ten tijde van Antiochus IV (175-164)”

De verovering van Alexander de Grote van Babylon bracht grote veranderingen, maar er was ook continuïteit. De Mesopotamische cultuur handhaafde zich, maar veranderde ook. Bovendien kwamen er Grieken in Babylon wonen. Hoe de Griekse en de Mesopotamische beschavingen naast elkaar bestonden is het onderwerp van deze lezing. We gaan vooral in op de tijd van Antiochus IV, omdat er parallellen te trekken zijn tussen zijn optreden in Babylon en Jeruzalem, waar Griekse invloed ook merkbaar werd. Met powerpoint.

“Godsdienst en oorlog in de oudheid en nu”

‘Godsdienst heeft alleen maar geleid tot oorlogen. Denk maar aan Al-Qaïda, de kruistochten, de ketterverbrandingen, zelfmoordaanslagen.’ Het is een veelgehoorde bewering als het thema ‘godsdienst’ aan de orde komt tijdens de spreekwoordelijke feestjes. Er is veel dat deze bewering lijkt te staven. Al in de Oudheid onderwierpen de Assyrische koningen grote delen van West-Azië ‘op bevel van de god Aššur’; Israëls God ging voor in de strijd bij de verdrijving van Israëls vijanden; de stadsgodin van de stad Athene werd afgebeeld in volle wapenrusting; voor de Romeinen was de oorlogsgod Mars één van hun belangrijkste goden. In de Ilias worden gruwelen in de oorlog met steun van de goden in geuren en kleuren bezongen. Agathos heeft in het oude Grieks een andere gevoelswaarde dan ons woord ‘goed’. Is godsdienst de wortel van het oorlogskwaad of kan het ook een rem zijn? Met powerpoint.

“Een profeet in Babylon over de ‘sterke slaande god’ in 133 v. Chr.”

In oktober van het jaar 133 v. Chr. trad in Babylon een schipper op die beweerde een speciale band met de goden te hebben, met name met de godin Nanaia van de stad Borsippa. ‘Ik ben een boodschapper van Nanaia!’, riep hij uit. Tot ongenoegen van de tempelautoriteiten verzamelde hij veel aanhangers. Waarschijnlijk vond deze zelfbenoemde profeet de dood. We weten dat er in deze tijd meer profeten en goddelijk geïnspireerde leiders optraden in het Middellandse Zeegebied. Op Sicilië, in Rome, in Pergamon (nu Turkije) en in Jeruzalem was sprake van revolutionaire leiders met profetische gaven, die dat vaak met de dood moesten bekopen, zoals Eunus, Tiberius Gracchus en Aristonicus. Het optreden van deze schipper heeft ook veel overeenkomsten met het optreden van Jezus zo’n anderhalve eeuw later. Deze lezing komt grotendeels overeen met mijn afscheidscollege aan de VU (2014), waarvan de tekst te raadplegen is op mijn webpagina bij academia.edu, waar ook de relevante Babylonische spijkerschrifttekst te lezen is:

<https://vu-nl.academia.edu/RJBertvanderSpek> > “Ik ben een boodschapper van Nanaia!”. Er zal daarom langer dan gebruikelijk tijd zijn voor discussie en interpretatie van de spijkerschrifttekst in kwestie, die we regel voor regel gaan lezen. Met powerpoint. De tekst wordt uitgedeeld.

“Het wonder van zilver”

Zilver is een mooi metaal, dat goed is voor een paar luxeproducten, maar waar je verder weinig aan hebt. Je kunt het niet eten, er geen kleren van maken en er niet in wonen. Toch heeft zilver vanaf het derde millennium v.Chr. tot in de 20ste eeuw een cruciale rol gespeeld als geld en als motor van de economie. Tot in 1967 werden in Nederland nog zilveren guldens en rijksdaalders geslagen. In deze lezing gaan we in op de verschillende aspecten van zilver als geld (gemunt en ongemunt), als bron van vertrouwen, als metafoor, als bron van hebzucht en als motor van de economie. Het Mesopotamische gewichtensysteem heeft dat van Israël en de Grieken bepaald. We behandelen spijkerschriftteksten uit Mesopotamië, de Hebreeuwse Bijbel en enkele Griekse teksten. ‘Zilver is goed voor alles’, zegt Prediker (10:19) niet ten onrechte. Mede n.a.v. het verschijnen van het boek: R.J. van der Spek, B. van Leeuwen, eds., Money, Currency and Crisis. In Search of Trust 2000 BC to AD 2000. London: Routledge 2018. Met powerpoint.

“Judea onder Perzen, Macedoniërs en Romeinen”

In 538 v. Chr. (of wellicht iets later) werd Juda (Judea) een provincie van het Perzische rijk. Daarna maakte het deel uit van de rijken van Alexander de Grote, de Ptolemeeën, de Seleuciden en de Romeinen. Heel even was het zelfstandig onder het Hasmonese (Makkabese) koningshuis. In de lezing krijgt u een overzicht van het wel en wee van Juda in die tijd en we gaan wat breder in op de wijze waarop Juda zich opstelde tegenover de overheersers. In die houding zijn veel overeenkomsten te vinden met de houding van onderworpenen in latere tijden. De tijd was ook van groot belang voor het ontstaan van de Joodse identiteit. Met powerpoint.

“Het succes van een economie. Lessen uit de Oudheid”

Vooraf in tijden van economische crisis staan de kranten vol van debatten over de oorzaken ervan. In die debatten is er vaak maar weinig historisch perspectief en naar de Oudheid kijkt men al helemaal niet. Toch is het heel verstandig te letten op ontwikkelingen op de zeer lange termijn. In deze lezing gaan we dat wel doen en houden we ons bezig met grote vragen, zoals: Is de markteconomie iets van alle tijden? Welke factoren bepalen het succes van een economie? Uit de Oudheid zijn belangrijke lessen te trekken. Mede n.a.v. R.J. van der Spek, B. van Leeuwen en J.L. van Zanden eds., A History of Market Performance from Ancient Babylonia to the Modern World. London: Routledge 2015. Met powerpoint.

“De Hangende Tuin van Babylon: mythe of realiteit?”

De hangende tuin van Babylon is misschien wel het beroemdste bouwwerk van het oude Oosten. Het gold vanaf de Hellenistische periode als één der zeven wereldwonderen. We kennen dit mirakel uit beschrijvingen van Diodorus (waarschijnlijk gebaseerd op Clitarchus), Strabo, Curtius e.a. Volgens sommigen was het gebouwd door de Assyrische koningin Semiramis, volgens anderen door een Syrische (=Assyrische) koning. De Babylonische priester Berossus heeft er in zijn boek mogelijk ook aandacht aan besteed, maar zeker weten we dit niet, omdat we zijn werk alleen uit citaten van citaten kennen. De spijkerschriftbronnen reppen echter met geen woord over het fenomeen en Herodotus heeft het er ook al niet over. Was die tuin er wel? Lag hij misschien in Ninevé, zoals Stephanie Dalley

denkt? Maar waarom houden de Griekse bronnen dan zonder uitzondering vast aan Babylon? Met powerpoint.

“Het Perzische Rijk: het Amerika van de Oudheid van binnenuit bekeken”

De meesten van ons kennen het Perzische rijk vooral uit Herodotus. Dat heeft het nadeel dat je het rijk bekijkt als bijzaak bij de Griekse geschiedenis en vergeet dat het de grote mogendheid was in de zgn. klassieke periode. Tijd om eens te kijken naar Perzische bronnen, bronnen uit Babylon en de archeologie. Ook de Bijbel biedt weer een ander perspectief. Ik ga in op het bronnenmateriaal, de verovering van Babylon door Cyrus, de staatsgreep van Darius en de Bisotun-inscriptie, Griekse vooringenomenheid en Herodotus' behandeling van Perzische gewoonten. Met powerpoint.

“Cyrus de Grote kampioen van religieuze tolerantie?”

Cyrus, de stichter van het Perzische rijk, heeft in de wereldgeschiedenis een goede naam gekregen. De zgn. Cyruscilinder uit de stad Babylon geldt als de oudste verklaring van de rechten van de mens en heeft dankzij de laatste Sjah van Perzië zelfs een ereplaats gekregen in het gebouw van de VN in New York. Herodotus III 89 zegt dat de Perzen hem ‘vader’ noemden en Xenophon wijdt een moraliserend boek aan Cyrus (de Cyropaedie) waarin deze als voorbeeld wordt gesteld. In de Bijbelboeken Jesaja (44 en 45) en Ezra (1 en 6) wordt Cyrus geportretteerd als redder van de Judeeërs uit de ballingschap. In deze lezing zal worden nagegaan op de vraag in hoeverre dit beeld past bij de historische werkelijkheid en waar dit beeld vandaan komt. Een nieuwe Nederlandse vertaling van de Cyruscilinder, met pas ontdekte nieuwe fragmenten, wordt ter beschikking gesteld (ook beschikbaar in Lampas 48 (2015) 343-6). Met powerpoint

---

Dr. N.T.B. (Nico) Staring – Egyptoloog en archeoloog, postdoctoraal onderzoeker, Universiteit Leiden (LIAS).

“Sakkara: de verborgen tombes uit het vroege Nieuwe Rijk”

Dankzij recent archeologisch onderzoek zijn we veel te weten gekomen over de grafstructuren uit de late 18de dynastie en later. Maar wat weten we eigenlijk over Memphis in het vroege Nieuwe Rijk, ca. 1539–1339 v.Chr.? Deze graven zijn bijna exclusief bekend vanwege de objecten in hedendaagse museumcollecties. Tot halverwege de 19de eeuw was het Memphitische grafveld het domein van kunsthandelaars en -verzamelaars die er mooie objecten uit de grond opdoken. Van de grafstructuren zelf is tegenwoordig niet veel meer over. Toch is het mogelijk om aan de hand van archeologische overblijfselen, begraafplaatsen elders in Egypte, iconografische data en de museumobjecten een beeld te vormen van de voormalige necropolis van Egypte's administratieve hoofdstad. Deze lezing werpt nieuw licht op de vroege ontwikkeling van het Nieuwerijks grafveld in Sakkara. Met PowerPoint.

“Sam Goudsmit en de omzwervingen van een verloren gewaande stèle”

De Amerikaans-Nederlandse natuurkundige Sam Goudsmit was aan het einde van de Tweede Wereldoorlog de wetenschappelijk leider van de Alsos-missie. In het kielzog van de geallieerden maakte het team jacht op Hitlers atoombom. Wat heeft deze markante figuur nu te maken met het Oude Egypte? Tijdens zijn studie in Leiden volgde Goudsmit colleges bij Boeser, de eerste docent egyptologie aan een Nederlandse universiteit. Wat volgde was een levenslange passie voor het land van de farao's. Zijn aanzienlijke privécollectie werd na zijn dood in 1978 geschonken aan het Kelsey Museum of Archaeology in Ann Arbor (Michigan). Onderzoek van de spreker heeft uitgewezen dat 1 object uit die collectie, een zeldzame faience stèle, eigenlijk toebehoort aan het Egyptisch Museum in Berlijn. Deze lezing vertelt het opmerkelijke verhaal van de vermissing van de stèle uit Berlijn, de omzwervingen na de Tweede Wereldoorlog, en probeert te achterhalen hoe en wanneer de stèle Egypte verlaten heeft. Deze historische benadering van de egyptologie werpt nieuw licht op de naoorlogse collectievorming. Met PowerPoint.

Grafhergebruik in Egypte tijdens het Nieuwe Rijk

Na afloop van de begrafenis van de grafeigenaar volbrengt het graf zijn primaire taak: het markeren van een begraafing. Toch is dat niet het einde van het verhaal. De langste episode in de ‘biografie’ van een grafmonument begint dan pas. In het Oude Egypte werden graven vaak lange tijd gebruikt voor bij-begravingen, bijv. van familieleden, en konden de monumenten, nadat ze enige eeuwen in onbruik geraakt waren, weer hergebruikt worden. In deze lezing wordt gekeken naar de uitingvormen van grafhergebruik in architectuur, iconografie, tekst en gebruik van ruimte in de begraafplaats. Ook wordt gekeken naar de mogelijke redenen van grafhergebruik. Dit onderwerp is nog weinig systematisch onderzocht in de egyptologie en studies richten zich dan voornamelijk op materiaal uit Thebe. In deze lezing wordt recent archeologisch onderzoek in Sakkara gebruikt om het onderwerp vanuit een Memphitisch perspectief te belichten. Met powerpoint.

Prof. Dr. H.J. Stroomer (Harry) – Bijzonder hoogleraar Berberse en Zuidsemitische talen, Universiteit Leiden, TCMO

"Schrift en schrijftradities van de Berbers van Noord-Afrika"

Er worden in Noord Afrika verschillende 12 Berber talen gesproken. In deze lezing wordt er in historische volgorde besproken welke talen welk schrift hebben gekend of nog steeds kennen.

Dr. R. Strootman (Rolf) – Docent Oude Geschiedenis, Universiteit Utrecht, Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis

“Het Alexandermozaïek uit Pompeii”

In deze lezing wordt ingegaan op het beroemde Alexandermozaïek uit het Huis van de Faun in Pompeii. Het werd rond 100 v.C. gemaakt en bevindt zich nu in het Archeologisch museum van Napels. Dit unieke kunstwerk, volgens sommigen een kopie van een schilderij dat kort na de dood van Alexander de Grote in Macedonië werd gemaakt, verbeeldt de overwinning van Alexander op het Perzische leger van Darius III. Het is een rijke propagandistische afbeelding die vol staat van ideologische boodschappen, met name opvattingen over de confrontatie tussen ‘Oost’ en ‘West’ die nog altijd doorwerken. In deze voordacht ontlede we, mede aan de hand van geschreven bronnen, de boodschappen die het bekendste mozaïek uit de Grieks-Romeinse wereld uitdraagt.

“Van falende staat naar kalifaat: ISIL, Palmyra en het Westen”

Een opmerkelijk kenmerk van de Islamitische Staat in Irak en de Levant (ISIL, DAESH) is de voorliefde voor het theater vernietigen van archeologisch erfgoed. In deze voordracht kijken we aan de hand van de recente verwoestingen van UNESCO-werelderfgoed in de ruïnestad Palmyra hoe dit geweld deel uitmaakt van de antiwesterse retoriek van ISIL, en een symbolische slag is in de strijd van het universalistische kalifaat tegen de nationale staten die de Europese grootmachten in het Midden-Oosten creëerden na de ineenstorting van het Osmaanse Rijk. Twee thema’s staan centraal: de vernietiging van archeologisch erfgoed als anti-westerse actie, en de universalistische, neo-imperiale ideologie die als alternatief geplaatst wordt tegenover de (falende) westerse nationale staten in het post-Osmaanse Midden-Oosten.

“De stichting van Alexandrië in Egypte: stichtingsmythe en realiteit”

In 331 v.C. stichtte Alexander de Grote de stad Alexandrië. Al heel snel groeide de stad uit tot de belangrijkste haven aan Egyptes mediterrane kust, bevolkt door Grieken, Egyptenaren, Joden, Syriërs en anderen. Hoe verliep die stichting? Verscheidene bronnen doen er verslag van. Wat deze bronnen met elkaar gemeen hebben, is dat ze vooral belang hechten aan religieuze en mythologische zaken. Zo wordt er bijvoorbeeld verteld dat er op de plek van de stichting oude heiligdommen ‘gevonden’ werden, gewijd aan lokale godheden die de Griekse migranten in verband brachten met de homerische helden uit hun eigen cultuur. De fantastische *Alexanderroman* meldt bovendien dat de bouwwerkzaamheden

aanvankelijk gehinderd werden door een duistere draak-slang, die de Grieken Python noemden, maar waarin we dankzij *Het Orakel van de Pottenbakker*, een Egyptische apocalyptische tekst uit de Hellenistische periode, ook de god Seth kunnen herkennen. Wat hebben al deze mythen met de stadsstichting te maken, en in hoeverre kan de stichting van Alexandrië zélf als een ‘mythische’ gebeurtenis worden beschouwd?

“Apollo en Daphne in Syrië: de stichting van Antiochië en de introductie van Griekse religie in het Seleucidenrijk”

Rond 300 v.C. stichtte Seleukos Nikator – één van de opvolgers van Alexander de Grote en de grondlegger van het Seleucidenrijk – vier steden in het noordwesten van Syrië. Eén daarvan, Antiochië aan de Orontes, zou uitgroeien tot één van de grootste steden van de oude wereld. Uit later tijden zijn verscheidene stichtingsmythen bewaard gebleven. Deze verhalen hebben met elkaar gemeen dat ze Griekse mythen verplaatsen naar Syrië, en helden als Herakles en Perseus opvoeren als de stichters van heilige plaatsen gewijd aan Griekse goden. Het opmerkelijkste heiligdom was gewijd aan Apollo en bevond zich in een met laurierbomen begroeide vallei die Daphne genoemd werd. Uit de rotsen stroomde water dat via een onderaardse rivier regelrecht afkomstig zou zijn uit de heilige bron Kastalia in Delphi. Alles wijst erop dat de Griekse en Macedonische veroveraars van Syrië met de introductie van Griekse cultus en mythologie het land als het ware religieus koloniseerden en verbindingen legden met het ‘moederland’. Maar als we beter kijken naar het bewijsmateriaal, dan zien we dat het zo eenvoudig niet ligt. Want veel van die cultusplaatsen zijn bij nadere beschouwing misschien minder Grieks dan ze op het eerste gezicht lijken.

“Babylon en de Seleuciden: de Antiochos-cilinder uit Borsippa”

‘Antiochos de Grote Koning, Koning van de Wereld, Koning van Babylon, Koning der Landen, eerste zoon van Seleukos, de koning, de Macedoniër, ben ik.’ Zo begint de zogeheten Antiochos-cilinder uit Borsippa, een bouwinscriptie van de Seleukidische koning Antiochos I Soter uit 268 v.C., gevonden in de fundamente van de tempel Ezida in Borsippa, een plaats in de nabijheid van Babylon. In deze laatste Mesopotamische koningsinscriptie in spijkerschrift die we kennen, werpt de Macedoniër Antiochos zich op als de beschermer van de heiligdommen Ezida in Borsippa (de tempel van Nabu) en Esagila in Babylon (de tempel van Marduk). Decennialang zagen historici deze tekst als bewijs dat de Seleukidische heerschappij (die in Babylonië duurde van 312 tot 141/0 v.C.) zich aanpaste aan lokale verwachtingen en dat de Seleukiden zich daarbij lieten leiden door de adviezen van Babylonische priesters. Maar als je goed naar de tekst van de cilinder kijkt, valt al snel op dat er van alles niet klopt aan deze zogenaamd traditionele tekst. Want is die oeroude religieus-monarchale retoriek van Antiochos wel echt zo traditioneel, of worden hier de tradities verzonnen waar je bij staat?

“De uitvinding van Nebukadnezar en de glorie-tijd van het oude Babylon”

De Babylonische koning Nebukadnezar II (Nebuchadrezzar, 605/4–562 v.C.) staat te boek als de machtigste vorst uit de oud-Mesopotamische geschiedenis. Zijn regeerperiode geldt nog altijd als de glorie-tijd van het oude Babylon. In deze lezing wordt ingegaan op de vraag hoe dat beeld ontstaan is. Want pas drie eeuwen later, na de verovering van Babylon door Alexander de Grote, krijgt het idee van een ‘Gouden Tijd’ van Babylon onder Nebukadnezar duidelijk vorm – een zorgvuldige constructie van de geschiedenis die misschien wel meer zegt over de Macedonische overheersers van Babylon uit die tijd dan over de echte Nebukadnezar. Vandaar misschien dat Nebukadnezar juist in de Hellenistische periode in verscheidene Joodse geschriften de rol krijgt van de ergste vijand van het Joodse volk vóór het optreden van de infame heerser Antiochos Epiphanes (175–164 v.C.); want ook de slechte Nebukadnezar in de boeken Daniël en Judit heeft verdacht veel weg van de Macedonische koningen die in de 3e en 2e eeuw v.C. over het Midden-Oosten heersten.

“Het ontstaan van de Zijderoute”

De Zijderoute is de romantische naam voor een wijdvertakt netwerk van handelswegen die eeuwenlang het oosten en westen van Eurazië met elkaar verbonden. Er is tegenwoordig weer veel belangstelling voor de Zijderoute. Dat komt deels doordat China een ‘Nieuwe Zijderoute’ van de grond probeert te krijgen. Deels is het een gevolg van de groeiende belangstelling onder historici voor niet-Westerse geschiedenis en voor culturele uitwisselingen tussen ‘Oost’ en ‘West’. Over de Zijderoute zijn de afgelopen veel nieuwe boeken verschenen. Maar wanneer en hoe is de Zijderoute ontstaan? De meeste geschiedenissen van de Zijderoute beginnen in de Middeleeuwen omdat daarover het meeste bekend is. Soms wordt er vagelijk naar de Oudheid verwezen. Door veranderende wetenschappelijke inzichten en

nieuwe archeologische ontdekkingen komen we steeds meer te weten over de vroegste directe contacten tussen China en het Middellandse Zeegebied. In de lezing nemen we deze uitwisselingen over enorme geografische afstanden onder de loep. In het bijzonder gaan we in op de vraag hoe die contacten tot stand kwamen en wat er verhandeld werd (veel meer dan zijde).

Dr. J. Tavernier (Jan) – Assyrioloog – Universit  Catholique de Louvain,

“Hij die het bier niet kent, weet niet wat goed is! – Dronkenschap en katers in het Oude Nabije Oosten”

Alcohol is reeds sinds mensenheugenis een deel van het leven. Bier, wijn en andere alcoholische dranken hebben zowel plezier als ellende met zich meegebracht. Dit was ook zo in het Oude Nabije Oosten, waar bier en wijn ontzettend veel vermeld worden in het tekstmateriaal. Zo weten we redelijk wat van het brouwproces van bier in Mesopotamië. Ook de sociale rol van bier en wijn in het Oude Nabije Oosten is reeds intensief bestudeerd. Het is echter ook eens interessant te kijken naar de overconsumptie van alcohol in het Oude Nabije Oosten. Zowel goden als mensen deden zich graag tegoed aan meer dan  n biertje of wijntje, met alle gevolgen van dien (dronkenschap, katers, enz.). De lezing zal dieper ingaan op die gevolgen. Verschillende teksten uit het Oude Nabije Oosten die ons informatie kunnen bezorgen over dronkenschap zullen worden besproken, om te onderzoeken hoe de mensen van het Oude Nabije Oosten omgingen met de gevolgen van de overconsumptie van alcohol.

Dr. C.R. van Tilburg (Cornelis) – wetenschappelijk onderzoeker Griekse en Latijnse Talen en Culturen Universiteit Leiden – Faculteit Geesteswetenschappen.

“‘Waar een wiel is, is een weg’: De ontwikkeling van het wegen- en stratennet in Mesopotamië”

Sinds de uitvinding van het wiel – volgens de algemene opvattingen rond 4000 v.Chr. uitgevonden door de Soemeri rs – hebben reizigers en vervoerders de behoefte gehad aan gebaande en zo mogelijk verharde wegen. De alleroudste sporen die lijken te wijzen op een verharde weg dateren mogelijk zelfs nog van v or 4000. In Oeroek, vanaf ± 3500 v.Chr. een stad van enige omvang, speelde het wiel een rol in een stedelijke economie en vanaf ± 2500 v.Chr. worden wegen en straten gemeengoed in steden als Oer I en Babylon; in Oer I waren al mensen actief die wegen onderhielden. Welke mijlpalen werden vervolgens genomen om uiteindelijk te komen tot de Koninklijke Weg van Perzië, met zijn lengte van 2500 kilometer op dat moment de langste weg ter wereld?

Prof. Dr. H. Teule (Herman) - Emeritus hoogleraar oosters christendom Universiteit van Leuven en Radboud Universiteit Nijmegen en oud-directeur instituut oosters christendom Nijmegen en Hoogleraar, Theologische Faculteit, Katholieke Universiteit, Leuven.

“Het eerste gesprek van christenen met de islam”

Toen de islam zich in de 7de eeuw in snel tempo verspreidde in het Midden-Oosten, probeerden de christenen daarop een antwoord te vinden. De moslims van hun kant ontwikkelden een *modus vivendi* hoe om te gaan met hun nieuwe, niet-islamitische onderdanen. In deze lezing gaan we in op de plaats van de christenen in de vroege islamitische wereld, de ontwikkeling van het *dhimma*-stelsel, maar ook hoe christenen theologisch en maatschappelijk reageerden op de nieuwe macht-hebbers. Binnen een algemeen politiek-maatschappelijk kader duiden we enkele van de eerste christelijke reacties op de islam, te situeren in de Ummayyadische en vroeg-Abbasidische perioden (661-900).

“De kruisvaarders en de christenen in het Midden-Oosten”

Toen de kruisvaarders op het eind van de 11de eeuw voet aan wal zetten in de Arabische wereld, troffen ze daar een veelheid van christelijke tradities aan. Zo kort na het zgn. Oosterse Schisma (1054) hadden ze een duidelijke strategie hoe om te gaan met de Orthodoxe christenen: hun bisschoppen dienden vervangen te worden door Latijnse prelaten, maar ten aanzien van heterodoxe groeperingen zoals Jacobieten en Nestorianen werden pogingen gedaan tot toenadering, vaak op een ongelukkige wijze. In deze lezing wordt ingegaan op de manier waarop kruisvaarders contact zochten met de oostelijke christenen, de misverstanden die dit opriep en de allianties die gesmeed werden. We gaan ook in op de vraag in hoeverre het kruisvaardersavontuur gevolgen had voor de lokale christenen en hun verhouding met de islamitische machthebbers.

Prof. Dr. C. Waerzeggers (Caroline) – Universitair Docent voor Assyriologie, Universiteit Leiden.

“De Babylonische ballingschap: nieuwe inzichten uit spijkerschrifttabletten”

In 587 v.Chr. verwoestte de Babylonische koning Nebuchadnezzar de tempel van Jerusalem en deporteerde een deel van de Joodse bevolking naar Babylonië. Dat sommigen van deze Joodse ballingen in Babylonische spijkerschriftteksten voorkomen, weten we al bijna 100 jaar, maar eigenlijk begint er nu pas aandacht te komen voor de mogelijkheden die deze bronnen bieden om de Babylonische ballingschap – traditioneel beschouwd als een duistere periode in de geschiedenis van het Joodse volk – beter te begrijpen. Deze lezing presenteert resultaten van een onderzoeksproject dat de spreker, in samenwerking met bijbelgeleerden en Assyriologen, over het onderwerp leidt. In het bijzonder zal er aandacht besteed worden aan de kleitabletten uit het dorpje ‘Al-Yahudu’, waar veel ballingen ondergebracht waren. Deze kleitabletten geven een unieke inkijk in het dagelijkse leven van deze gemeenschap. Het Al-Yahudu archief kwam pas onlangs aan het licht en is nog maar ten dele gepubliceerd (deel 1 verscheen in 2014). De komende jaren kunnen we een toename van onderzoek naar dit belangrijke materiaal verwachten; ongetwijfeld zal dit leiden tot een steeds beter inzicht in de sociale geschiedenis van de Joodse Ballingschap.

“Het Babylonische spijkerschrift: hoe werkt het?”

Dit is geen klassieke lezing. Deelnemers krijgen een inleiding in het Babylonische spijkerschrift en gaan vervolgens, onder begeleiding, zelf aan de slag met een passage uit het Gilgamesh epos. U leert spijkerschrift ontcijferen, transcriberen en vertalen. Op deze manier verwerft u praktisch inzicht in de Akkadische taal (waarvan het Babylonisch een dialect is), het spijkerschrift en het Gilgamesh epos. Vergeet niet om pen en papier mee te brengen!

Dr. W.J.I. Waal (Willemijn) – post-doctoraal onderzoeker Hettitologie, Universiteit Leiden

“Van oorlog tot vrede: de relaties tussen Hatti en Egypte in de Late Bronstijd”

In 1275 v.Chr. vond in Syrië de beroemde Slag bij Kadesh plaats tussen de twee grootmachten Egypte en Hatti, het rijk van de Hettieten. Een kleine twintig jaar later sloten de Egyptische farao Ramses II en de Hettitische koning Hattusili III een verdrag, dat het oudste ons overgeleverde internationale vredesverdrag is. Naast dit verdrag zijn er uit deze periode ook brieven bewaard gebleven van deze twee koningen en hun echtgenotes, waarin onder meer huwelijksperikelen, vriendschappen en intriges worden besproken. Deze lezing zal aan de hand van deze bronnen de persoonlijke en diplomatieke contacten tussen deze rijken belichten. Met Powerpoint.

Dr R. van Walsem (René) – Universitair Docent – Vakgroep Talen en Culturen van het Midden Oosten, Opleiding Egyptologie en Koptologie, Universiteit Leiden.

“Jacht in het oude Egypte.”

Vooraf uit het Oude Rijk zijn er jachtvoorstellingen uit konings- en privégraven bekend. Na de 18e dynastie verdwijnt het motief om nog een keer in de “dodentempel” van Ramses III op te duiken. Aan de hand van afbeeldingen zal geïnventariseerd worden wat er zoal is afgebeeld, zal gepoogd worden het belang van dit thema in de afbeeldingsprogramma’s vast te stellen, o.a. via statistische data en zal de distributie c.q. de oriëntatie nader worden geanalyseerd. Een en ander zal dieper inzicht opleveren welke interpretatieniveaus er zijn voor een cultuurhistorische inbedding van deze boeiende voorstellingen. Met powerpoint.

“Het dubbelbeeld van Mery-re/-Neith en zijn vrouw Anuy: pre- of post-Amarnaperiode? Een kunsthistorische diepteanalyse.”

In 2001 ontdekte de Leidse archeologische expeditie van de Universiteit Leiden en het Rijksmuseum van Oudheden te Saqqara het graf van Meryneith, alias Meryre, een hoge tempelfunctionaris ten tijde van Achnaton. In het graf werd een puntgaaf dubbelbeeld van hem en zijn vrouw in situ aangetroffen. Probleem is dit beeld te dateren op basis van allerlei kenmerken in relatie tot de kunst van de late Amenhotep III periode en de vroege tot midden Amarnaperiode. (Wanneer de tijd het toelaat:) Als toegift volgt de identificatie van een anoniem dubbelbeeld in het British Museum (EA 36), dat evidente kunsthistorische banden heeft met de Amarna kunst. Met powerpoint

“Architectonische elementen in de Oudegyptische (antropomorfe) sarcofagen en mummiekisten.”

Op de afdeling mummiekisten van het Rijksmuseum van Oudheden is de meerderheid mensvormig (antropomorf), maar de sarcofaag van Minnofer op de afdeling van het Oude Rijk is dat duidelijk niet. Wat kan de lijk/mummiekist gedurende de geschiedenis van het Oude Egypte voorstellen of personifiëren, welke variatie(s) bestond(en) er en hoe dynamisch was/ren die. Van de archaische periode tot en met de vroege 22e dynastie wordt de architectonisatie van het kernobject van de grafuitrusting nader bekeken. Met powerpoint

Dr. L. Weiss – Conservator Rijksmuseum van Oudheden, Leiden.

“Kunst & Kitsch”

Nog altijd doet het oude Egypte ons versteld staan vanwege de mooie kunstvoorwerpen die er duizenden jaren geleden werden gemaakt. Blijkbaar appelleren ze aan een soort tijdloos gevoel voor schoonheid en esthetiek. De oude en waardevolle voorwerpen zijn daarom in trek bij vele verzamelaars, of het nou om echte antiquiteiten gaat of om replica’s. De lezing *Kunst & kitsch* geeft u inzicht in het herkennen van authentieke Egyptische kunst en vertelt over de kunsthandel en de bijhorende ethische overwegingen. Met powerpoint.

Dr. J.K. Weststeijn (Johan), Arabist.

“Melk, wijn en bloed: barbaarse vorstinnen, van Tomyris tot Zenobia”

Hoe betrouwbaar is het beeld dat Herodotus schetst van de steppevolkeren uit Centraal Azië? In deze lezing zal zijn verslag van de confrontatie tussen Cyrus en nomadenkoningin Tomyris vergeleken worden met andere verhalen over ontmoetingen tussen Midden-Oosterse veroveraars en barbaarse vorstinnen. Hierbij zal geput worden uit zowel de Grieks-Romeinse oudheid als de joodse en Arabische literatuur.

“De Trojaanse oorlog, de *Oresteia*, en het Arabische volksepos van al-Zir: opvallende parallellen”

Moderne Arabische denkers hebben al een aantal keer gewezen op opvallende overeenkomsten tussen het verhaal van de Trojaanse oorlog, Aeschylus' *Oresteia*, en een vrij onbekend Arabisch volksepos: het *Verhaal van al-Zir*. Hun ideeën zijn tot nog toe afgedaan als vergezocht en als een typisch voorbeeld van ‘parallellomanie’. Zijn er harde criteria om onderscheid te maken tussen zwakke en sterke overeenkomsten? Hoe verklaar je mogelijke parallellen tussen de Grieks-Romeinse en de Arabische literatuur? De spreker betoogt dat de vergelijking van meesterwerken uit de Klassieke Oudheid met het volksepos van al-Zir nieuw licht werpt op een aantal hevig bediscussieerde details uit de *Oresteia*. Met powerpoint.

Drs. C. van Zoest (Carolien) - Egyptoloog

“Ahmose-Nefertari, de ‘zwarte madonna’ van de Thebaanse westoever”

Koningin Ahmose-Nefertari leefde aan het begin van het Nieuwe Rijk. Na haar dood werd zij eeuwenlang vereerd als een godin. Vele schilderijen in graven op de westoever van Luxor, en votiefstèles uit hetzelfde gebied, tonen privépersonen die bidden tot de vergoddelijkte koningin met haar karakteristieke zwarte huid. Samen met haar zoon farao Amenhotep I genoot zij bijzondere verering in het kunstenaarsdorp Deir el-Medina. Wat weten we over haar cultus, en waarom was zij zo bijzonder? Met PowerPoint.